

Anmälan mot Åklagarmyndigheten, Gotlands tingsrätt och Kriminalvården, häktet Visby, med påstående om bl.a. olaga frihetsberövande. Kritik mot häktet för bristfällig hantering av en permissionsansökan

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 21 januari 2019 framförde AA klagomål mot bl.a. Åklagarmyndigheten, Gotlands tingsrätt och Kriminalvården, häktet Visby. Han anförde bl.a. följande.

Den 11 juli 2018 beslutade Gotlands tingsrätt att häkta honom och bestämde samtidigt att en ny häktningsförhandling skulle hållas den 25 juli kl. 11.00. Tingsrätten höll dock inte någon förhandling den angivna tiden. Han frågade då häktespersonalen varför han inte hade förts till domstolen. Han fick till svar att åklagaren redan hade meddelat tingsrätten att han skulle hållas kvar i häktet i avvaktan på resultat från Nationellt forensiskt centrum, NFC. Enligt hans uppfattning borde han antingen ha inställts vid tingsrätten på utsatt tid eller försatts på fri fot den 25 juli 2018 kl. 11.01. Först den 26 juli kl. 16.00 hölls en ny häktningsförhandling, vilket innebär att han var olaga frihetsberövad under 29 timmars tid.

Som intagen i häktet Visby ansökte han om att få närvara vid sin hustrus förlossning. Han fick dock aldrig något svar på begäran och fick inte heller vara med vid förlossningen.

Tingsrätten höll senare huvudförhandling i målet. Under tiden som den offentliga försvararen slutförde hans talan satt rättens ordförande och samtalade med protokollföraren. Försvararen kände sig tvungen att tystna för att rådmannen skulle rikta sin uppmärksamhet mot vad som sades.

Utredning m.m.

Muntliga upplysningar och handlingar i ärendet hämtades in från Kriminalvården. Handlingar togs även in från Gotlands tingsrätt.

JO begärde den 7 juni 2019 att Åklagarmyndigheten, Gotlands tingsrätt och Kriminalvården skulle yttra sig över AA:s klagomål. Myndigheterna uppmanades att särskilt yttra sig över vad AA anfört om att han hade varit frihetsberövad utan lagstöd. Kriminalvårdens yttrande skulle även avse AA:s uppgifter om att han inte hade fått något svar på sin ansökan om permission.

Gotlands tingsrätts yttrande

I sitt remissvar anförde Gotlands tingsrätt, genom lagmannen, bl.a. följande (bilagorna har här utelämnats):

Som bakgrund kan inledningsvis nämnas att AA var misstänkt för ... och häktades av tingsrätten för denna misstanke den 11 juli 2018 i Gotlands tingsrätts mål B 755-18. Efter huvudförhandling, som ägde rum den 3 och 7 september 2018, dömdes AA för ... Domen överklagades sedermera till Svea hovrätt. Hovrättens dom överklagades till Högsta domstolen.

Följande gäller generellt beträffande tingsrättens tillämpning av aktuella bestämmelser.

- 1) När åklagaren har begärt någon som är anhållen häktad ska en förhandling för prövning av åklagarens begäran hållas utan dröjsmål och aldrig senare än fyra dygn efter gripandet/verkställandet av anhållningsbeslutet (96-timmarsregeln) – 24 kap. 13 § rättegångsbalken, RB.
- 2) Om åklagarens begäran vid förhandlingen enligt ovan bifalls ska tingsrätten – om åtal inte redan är väckt – bestämma den tid inom vilken åtal ska väckas. Den tiden får inte bestämmas längre än vad som oundgängligen är nödvändigt. Någon viss bestämd tid är inte föreskrivet för vad som kan vara ”oundgängligen nödvändigt”. Vid tingsrätten – och även vid andra tingsrätter såvitt bekant – är det dock närmast regel att denna tid bestäms till som längst 14 dagar (kortare tid är dock här inte helt ovanligt) – 24 kap. 18 § RB.
- 3) Om åklagaren inte väcker åtal inom bestämd tid och inte heller inom samma tid begär förlängning av tiden ska häktningsbeslutet omedelbart upphävas – 24 kap. 20 § första stycket 1 RB.
- 4) Om åklagaren inom utsatt tid begär förlängning (en tämligen vanlig situation) ska den häktade eller försvararen ges tillfälle att yttra sig. Rätten får bevilja åklagarens begäran om förlängning om den tidigare utsatta tiden är otillräcklig – 24 kap. 18 § andra stycket RB. Det finns i angivet lagrum inget föreskrivet om huruvida denna prövning ska ske vid förhandling eller inte. Om det emellertid har gått 14 dagar sedan det ursprungliga häktningsbeslutet (vilket är vanligt förekommande) och åklagaren inom den tiden begärt förlängning ska rätten med två veckors mellanrum hålla ny förhandling i häktningsfrågan. Om det är uppenbart att förhandling med så ”täta” mellanrum skulle vara utan betydelse får rätten dock bestämma längre tids (än 14 dagar) mellanrum mellan förhandlingarna. Det torde också betyda att det är i sin ordning att bestämma den ”oundgängligen nödvändiga” tiden (se 24 kap. 18 § första stycket RB) längre än 14 dagar. Den möjligheten har dock aldrig utnyttjats vid denna tingsrätt. Gotlands tingsrätt har alltså regelmässigt tillämpat den ordningen att häktningsfrågor alltid prövas (med eller utan förhandling; se nedan) var fjortonde dag (eller tätare).
- 5) När åklagaren enligt ovan har begärt förlängning av tiden får åtals väckande ska alltså en prövning av den begäran ske. Tingsrätten har då, enligt vad som redovisats ovan, att ta ställning om det ska hållas någon förhandling för prövning av frågan (frågan ska självfallet alltid prövas). Inför denna prövning av frågan om förhandling ska hållas eller inte ska den häktade/försvararen ges tillfälle att yttra sig. Ett medgivande är givetvis inte

bindande för rätten men synpunkterna är av betydelse. Inte helt ovanligt är att försvararen begär att häktningsbeslutet ska upphävas men att det inte behövs någon förhandling för denna prövning. Mer vanligt är dock att försvararen begär att prövningen ska ske efter det att förhandling hållits. Regelmässigt (men inte alltid) hålls då förhandling i frågan. *Rättegångsbalken innehåller inte någon föreskrift om att en sådan förhandling ska hållas inom viss bestämd tid.* Tingsrättens uppfattning är emellertid att det här är uppenbart att det gäller ett särskilt krav på skyndsamhet. I linje med denna uppfattning håller tingsrätten därför förhandling i dessa fall *samma dag som åklagaren begärt förlängning eller dagen därpå.* Valet mellan samma dag eller dagen därpå är så gott som alltid beroende av praktiska omständigheter, så som aktörers tillgänglighet, tillgång till lokal, transportfrågor m.m. Är det så att åklagarens begäran kommer in en fredag hålls dock förhandlingen alltid den dagen.

I nu aktuellt fall framgår det av handlingarna i tingsrättens elektroniska akt att åklagaren den 25 juli 2018 gav in en begäran åtalsförlängning. Åklagarens begäran inkom inom den av tingsrätten beslutade tidsfristen för åtals väckande. Begäran översändes till försvararen för yttrande. Försvararen yttrade sig senare samma dag. Därefter skickades kallelser till parterna. Omhäktningförhandling hölls dagen efter den 26 juli 2018, kl. 15.00. Av tingsrättens elektroniska akt går det inte att utläsa vilka överväganden som då gjordes när tid för omhäktningförhandling bestämdes, mer än att ansvarig åklagare uppgivit sig vara förhindrad att inställa sig till omhäktningförhandling den 25 juli 2018, p.g.a. ett heldagsmål.

Tingsrätten har handlagt häktningsfrågan i enlighet med gällande bestämmelser och tingsrättens egna (ovan beskrivna) rutiner i anslutning till dessa bestämmelser (se vidare nedan). Tingsrätten vill särskilt peka på att det alltså i rättegångsbalken (eller annorstädes) inte finns någon uttrycklig bestämmelse om hur snart efter det att en begäran om förlängning av åtalstiden har inkommit prövningen av begäran ska ske. Och det gäller oavsett om förhandling ska hållas i frågan eller inte. Om förhandling ska hållas för prövningen finns det inte heller någon uttrycklig bestämmelse om inom vilken tid en sådan förhandling ska hållas. Rättegångsbalken är alltså här ”tyst” i två olika frågor (förvisso nära förbundna med varandra). Denna ”tystnad” har tingsrätten alltså ”fyllt ut” i enlighet med vad som beskrivits ovan. *Det innebär att tingsrätten, oavsett handläggningsform (skriftlig eller muntlig handläggning), alltid tar ställning i frågan senast den dag som följer på den dag begäran kom in till tingsrätten.*

Det är därför enligt tingsrättens uppfattning inte korrekt att AA skulle ha varit frihetsberövad utan lagstöd under den påstådda perioden. Åklagarens begäran om åtalsförlängning och den efterföljande utsättningen till förhandling har hanterats med den skyndsamhet som kan krävas. Omhäktningförhandlingen har hållits inom en rimlig och inte i något avseende ovanligt lång tidsrymd.

Den befattningshavare som ansvarade för handläggningen av begäran av åtalsförlängning, utsättning och genomförande av omhäktningförhandlingen arbetar inte längre kvar på tingsrätten och har därför inte heller fått del av myndighetens remissvar eller givits möjligheter att lämna synpunkter på detsamma.

AA har vidare haft synpunkter på ordföranden, rådmannen BB:s, agerande under huvudförhandlingen.

Enligt BB:s uppfattning har huvudförhandlingen genomförts i enlighet med rättegångsbalkens regler. Hon kan inte påminna sig att hon pratat med protokollföraren. Det ligger dock i sakens natur att ordföranden, mot bakgrund av den roll som ankommer på denne, ibland kan ha anledning att kort stämma av någon praktisk fråga med protokollföraren under pågående förhandling. På sedvanligt sätt har både åklagare och försvaret lagt fram bevisning i målet i samband med sakframställningarna, vilket också framgår av tingsrättens dom den 14 september 2018 (Bilaga 1). Därutöver har AA, som tingsrätten uppfattar hans anmälan, haft

synpunkter värderingen av den bevisning som lades fram. Tingsrätten har i sin dom redogjort för bevisvärderingen i målet och hänvisar till domen även i denna del.

Slutligen kan nämnas att tingsrätten har haft viss kommunikation med AA tidigare i år, bl.a. avseende utfäende av material från tingsrätten. Tingsrättens skrivelse och beslut biläggs för fullständighetens skull (Bilaga 2 och 3).

Åklagarmyndighetens yttrande

I sitt remissvar anförde Åklagarmyndigheten, genom riksåklagaren, bl.a. följande (bilagorna har utelämnats här):

Upplysningar har lämnats av den åklagare som handlagt ärendet. Kammarledningen vid Norrorts åklagarkammare i Stockholm, där lokal åklagare i Visby numer är placerad, har yttrat sig genom vice chefsåklagaren CC Dåvarande områdeschef, överåklagaren DD, har getts tillfälle att yttra sig.

Jag hänvisar till upplysningarna och yttrandet i sin helhet.

Åklagarkammarens elektroniska akt har varit tillgänglig. Relevanta handlingar bifogas detta yttrande.

Bakgrund m.m.

Av upplysningarna och yttrandet i ärendet samt den elektroniska akten har följande framkommit.

AA häktades av tingsrätten den 11 juli 2018 på sannolika skäl misstänkt för ... Åtalstiden bestämdes till den 25 juli kl. 11.00. På morgonen den 25 juli färdigställde åklagaren en framställan om förlängd åtalstid. Framställan expedierades elektroniskt till tingsrätten kl. 08.15. I framställan redogjorde åklagaren för genomförda och kvarvarande utredningsåtgärder. Gällande det sistnämnda hade spår säkrats och skickats till Nationellt forensiskt centrum. Åklagaren ansåg att det fortfarande förelåg sannolika skäl för gärningen och utvecklade även de särskilda häktningsskälerna. Vidare angav åklagaren att han ansåg en förhandling var obehövlig men för det fall det skulle hållas förhandling i häktningsfrågan var åklagaren förhindrad under dagen den 25 juli p.g.a. heldagsförhandling men fanns tillgänglig för förhandling den 26 juli. Tingsrätten översände åklagarens framställan till den offentlige försvararen som i e-post den 25 juli kl. 12.20 bl.a. angav att AA påkallade omhändertagning förhandling. Kallelse till omhändertagning förhandling inkom till åklagarkammaren den 25 juli. Tingsrätten höll därefter omhändertagning förhandling den 26 juli och beslutade då att AA skulle vara fortsatt häktad i målet. Förundersökningen fortskred därefter med AA häktad i målet. Åtal väcktes den 22 augusti. Tingsrätten meddelade dom den 14 september. AA dömdes för ... till fängelse i 2 år 6 månader. Tingsrätten förordnade att AA skulle kvarbli i häkte. AA överklagade tingsrättens dom. Hovrätten meddelade dom den 14 november där hovrätten ändrade tingsrättens dom endast på det sättet att fängelsestraffets längd bestämdes till 2 år 3 månader.

Rättslig reglering m.m.

Reglerna om häktning återfinns i 24 kap. RB.

Enligt 5 § är det rätten som meddelar ett beslut att häkta en person. Av 6 § framgår att den som det finns skäl att häkta får anhållas av åklagare i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. Åklagaren måste, enligt 12 §, underställa häktningsfrågan rättens prövning genom att ge in en häktningsframställan utan dröjsmål och senast klockan tolv tredje dagen efter anhållningsbeslutet. Om häktningsframställan inte ges in i rätt tid har åklagaren försuttit möjligheten att få häktningsfrågan prövad med den misstänkte berövad friheten. Åklagaren ska då omedelbart häva anhållandet. Har en häktningsframställan gjorts ska rätten, enligt 13 § första stycket, hålla förhandling i häktesfrågan utan dröjsmål. En

häktningförhandling får dock, enligt andra stycket, aldrig hållas senare än fyra dygn efter det att den misstänkte greps eller anhållningsbeslutet verkställdes (den s.k. 96-timmarsfristen). Det är rätten som ska se till att fristen för häktningförhandling inte överskrids. Som Högsta domstolen uttalade i NJA 2017 s. 842 får domstolen, om fristen överskridits, anses skyldig att initiera att ett anhållningsbeslut hävs. Detta gäller oavsett om överskridandet av fristen uppmärksammas innan förhandlingen påbörjats eller först under förhandlingen. Enligt Högsta domstolen innebär dock inte det förhållandet att 96-timmarsfristen överskridits att häktningsyrkandet faller.

Av 18 § första stycket följer att åtal ska väckas inom den tid rätten bestämt. Tiden får inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt. Rätten får efter omständigheterna i varje särskilt fall och efter samråd med åklagaren, den misstänkte och försvararen pröva hur lång tid som kan behövas för förundersökningens slutförande.

I 18 § andra stycket finns bestämmelser om förlängning av den i första stycket angivna tiden. Är tiden otillräcklig får rätten medge förlängning av tiden om sådan begärs före tidens utgång. Den misstänkte eller försvararen ska om möjligt beredas tillfälle att yttra sig. Åklagaren bör i sin framställan om förlängd åtalstid ange skälen för sin begäran, för att den misstänkte och försvararen ska kunna ta ställning till om skälen är godtagbara eller om de vill påkalla förhandling för att pröva styrkan i åklagarens argumentation. Om det inte är möjligt att få fram yttranden inom rimlig tid får rätten antingen fatta beslut på det tillgängliga underlaget eller hålla förhandling. En fråga om förlängning måste behandlas skyndsamt (jfr JO 1986/87 s. 27 samt Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde upplagan, s. 319).

Väcks inte åtal inom två veckor, ska rätten enligt 18 § tredje stycket, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts, med högst två veckors mellanrum hålla ny förhandling i häktningsfrågan och därvid särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. Syftet med en omhäktningförhandling är att rätten ska utöva viss kontroll över förundersökningens bedrivande och underkasta häktningsfrågan en förnyad prövning. Är det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning uppenbart att förhandling inom nu angiven tid skulle vara utan betydelse, får rätten bestämma längre tids mellanrum. Som exempel på en sådan situation har angetts att misstanken avser ett grovt våldsbrott där åtalet är beroende av någon teknisk undersökning som inte har hunnit färdigställas. Ett annat skäl kan vara att den misstänkte medger åklagarens framställan om förlängd åtalstid. Högsta domstolen har dock i NJA 1997 s. 368 framhållit att utrymmet är mycket begränsat för att bestämma längre tids mellanrum mellan förhandlingarna. Bestrids åklagarens framställan hålls regelmässigt en förnyad förhandling (Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m., 18 december 2018, Zeteo, kommentaren till 24 kap. 18 §).

Väcks inte åtal eller har en framställan om förlängd åtalstid inte inkommit inom föreskriven tid ska rätten enligt 20 § omedelbart häva häktningsbeslutet. Innan åtal har väckts får häktningsbeslutet hävas även av åklagaren. Det finns inte någon reglering innebärande att ett häktningsbeslut ska hävas på grund av att en omhäktningförhandling inte äger rum omedelbart. Klart är emellertid att en fråga om framställan om förlängd åtalstid måste behandlas skyndsamt och därmed också planerandet och genomförandet av en omhäktningförhandling. Konsekvensen blir annars, såsom JO tidigare har uttalat, att varje dag utan prövning i praktiken blir ett partiellt medgivande av åklagarens framställan om förlängd tid för åtals väckande (JO 1986/87 s. 27).

Frågan om framställan om åtalsförlängning och omhäktningförhandling har diskuterats vid centrala samverkansmöten mellan Åklagarmyndigheten och Sveriges domstolar den 7 september 2010, den 14 oktober 2015 och senast den 14 mars 2019. I protokollet från mötet den 7 september 2010 lyftes frågan enligt följande.

Måste en omhäkningsförhandling påbörjas innan åtalsfristen går ut och om den påbörjas senare samma dag — måste det i så fall fattas ett beslut om förlängning av åtalsfristen fram till tiden för förhandlingen?

Till att börja med konstateras att finns olika uppfattningar i frågan över landet.

Gruppen är överens om att endast begäran om förlängning av åtalstiden måste komma in före det att åtalsfristen går ut. Omhäkningsförhandling kan hållas någon eller några dagar senare utan att det fattas något formellt beslut om förlängning av åtalsfristen fram till tiden för förhandlingen.

Vid samverkansmötena den 14 oktober 2015 och den 14 mars 2019 har gruppen uttryckt att dess uppfattning är densamma i frågan. Protokollen från gruppens möten finns publicerade på respektive myndighets interna hemsidor.

Bedömning

Jag kan inledningsvis konstatera att åklagaren på morgonen den 25 juli 2018 gav in en framställan om förlängd åtalstid till tingsrätten. Jag har noterat att åklagaren i sin framställan redogjorde för utredningsläget, misstankegrad och varför särskilda häktningsskäl alltjämt förelåg. Åklagarens handläggning har således varit korrekt. Vidare redogjorde åklagaren för när han var tillgänglig för eventuell omhäkningsförhandling. I likhet med vad åklagaren och vice chefsåklagaren har anfört i sina upplysningar och yttranden är jag också av uppfattningen att handlägningsförfarandet som tillämpats i ärendet följer sedvanliga rutiner och praxis i den operativa verksamheten.

Som huvudregel kallar rätten till omhäkningsförhandling i de fall där den misstänkte eller dennes försvarare påkallar förhandling efter att åklagaren begärt åtalsförlängning. Rätten har då att planera in den kommande förhandlingen, vilket kan innebära praktiska problem eftersom hänsyn måste tas så att alla inblandade parter kan närvara. Det händer relativt ofta att omhäkningsförhandlingar, som i detta mål, sätts ut någon eller några dagar senare.

Rättens beslut om häktning gäller, med vissa undantag, till dess annat beslutats (Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde upplagan, s. 327 f.). Att omhäkningsförhandlingen sattes ut den 26 och inte den 25 juli, då två veckor gått sedan den förra häktningförhandlingen kan därför inte anses innebära att den häktade i målet under den mellankommande tiden var frihetsberövad utan lagstöd. I och med att rätten planerade för och kallade till en omhäkningsförhandling påföljande dag har rätten också tagit ställning till att ett något längre mellanrum än två veckor varit befogat. Någon anledning för åklagaren att vidta några åtgärder har därför inte förelegat.

Från Åklagarmyndighetens sida har det inte funnits anledning att anmäla det inträffade till Statens ansvarsnämnd, Särskilda åklagarkammaren eller i övrigt vidta några åtgärder.

Den åklagare som handlagt ärendet samt kammarledningarna vid Norrorts och Västerorts åklagarkammare i Stockholm har tagit del av remissvaret.

Kriminalvårdens yttrande

I sitt remissvar anförde Kriminalvården, Region Öst, genom regionchefen, bl.a. följande:

Uppgifter om sakförhållandena har inhämtats från EE, kriminalvårdschef för VO Gotland vari häktet Visby ingår. Information har vidare inhämtats från journalanteckningar i KVR. Genom utredningen har sammanfattningsvis följande framkommit.

Omständigheter i ärendet

Frihetsberövande utan lagstöd

AA var vid tillfället inskriven vid häktet Visby. Beslut om häktning hade fattats den 11 juli 2018 och åtal i målet skulle vara väckt senast den 25 juli 2018. Häktet Visby har uppgett att åklagaren i aktuellt ärende begärde förlängning av åtalstiden hos rätten som kom med besked om när omhäktning skulle ske, den 26 juli 2018. Rätten meddelade häktet via telefon.

Uteblivet svar på begäran om att få närvara vid hustruns förlossning

Vid häktet Visby finns rutiner för hur hemställan från intagna ska hanteras. Avdelningspersonalen som mottar en hemställan från en intagen ska datumstämpla dokumentet och därefter lämna över det till vakthavande befäl i ett särskilt registreringsfack. Vakthavande befäl som har nattjänstgöring registrerar därefter hemställan i Kriminalvårdsregistret (KVR), då det avser permission under kategorin övriga ärenden. Hemställan avseende permission lämnas över till kriminalvårdsinspektören för beslut.

AA har hemställt om permission för att närvara vid hustruns förlossning vid Linköpings lasarett planerad till den 30 oktober 2018. Hemställan torde ha varit skriftlig och lämnats till personal den 19 september 2018. Hemställan infördes i KVR som en daganteckning, av vikarierande personal. Häktet Visby har arbetat för få till en förflyttning av den intagne till ett häkte på fastlandet. Detta lyckades man dock inte få till stånd vid tidpunkten med anledning av beläggnings-situationen inom Kriminalvården. AA förflyttades sedermera till häktet Kronoberg den 31 oktober 2018 med anledning av hovrättsförhandling och barnet föddes den 1 november 2018.

Häktet har anfört att i situationer då hemställan om exempelvis permission lämnas in i nära anslutning till en förflyttning överläts beslutet till mottagande verksamhetsställe. Detta då det avsändande verksamhetsstället inte kan fatta beslut för det mottagande verksamhetsstället då man saknar kunskap om de faktiska förhållanden som råder där.

Den intagnes akt vid aktuellt verksamhetsställe har kontrollerats och hemställan har inte återfunnits.

Tillämpliga bestämmelser

Frihetsberövande utan lagstöd

24 kap. 5, 18 och 20 §§ rättegångsbalken, RB

Uteblivet svar på begäran om att få närvara vid hustruns förlossning

2 kap. 13 § häkteslagen (2010:611), HäL

9, 10, 11, 31, 32 och 33 §§ förvaltningslagen (2017:900), FL

5 § häktesförordningen (2010:2011), HäF

7 kap. 1 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte (KVFS 2011:2), FARK Häkte

Kriminalvårdens, Region Östs, bedömning

Frihetsberövande utan lagstöd

Beslut om häktning meddelas av rätten och beslut om att häva häktning meddelas av rätten och i vissa fall av åklagaren. Kriminalvården har fått information av rätten att åklagaren har begärt förlängning av åtalstiden. Kriminalvården som myndigheten har inte beslutanderätt i häktningsfrågan och myndigheten kan således inte på eget initiativ häva ett beslut om häktning. Häktet Visby har därmed, utifrån Kriminalvårdens funktion i rättskedjan, inte agerat felaktigt i situationen.

Uteblivet svar på begäran om att få närvara vid hustruns förlossning

Det är av yttersta vikt att det finns säkra rutiner för hur hemställen från intagna ska hanteras och att personalen följer dessa rutiner. AA:s hemställen avser ansökan om permission för att få närvara vid hustruns förlossning, vilket är en händelse av mycket stor vikt för honom.

Kriminalvården ska för varje intagen föra journal och dokumentera den intagnes verkställighet. Detta avser alla beslut som har fattats, viktiga händelser och väsentliga uppgifter om vidtagna eller planerade åtgärder avseende den intagne samt uppgifter om omständigheterna i övrigt som är av betydelse för vistelsen i förvaringslokalen. Kriminalvården har även att följa förvaltningslagens regler om handläggning av ärenden där det bl.a. framgår att ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts. Kriminalvården ska vidare bl.a. motivera sina beslut, underrätta berörd intagen om beslutet samt informera om hur den intagne överklagar beslutet.

I aktuellt ärende kan konstateras att hemställen inte har hanterats enligt lokal rutin, dvs. att införas under kategorin övriga ärenden i KVR, och förefaller heller inte ha lämnats till kriminalvårdsinspektören för beslut. Det förefaller som om man från häktet Visbys sida trots detta har varit medveten om AA:s hemställen, då man försökte få till en förflyttning av den intagne till fastlandet, men AA har inte meddelats något beslut på sin permissionsansökan. Som häktet Visby framför så kan man inte fatta beslut för ett mottagande verksamhetsställe, om en hemställen har lämnats in i nära anslutning till en förflyttning, då man saknar kunskap om de faktiska förhållanden som råder där. I det här fallet har hemställen lämnats in drygt en månad innan förflyttningen av AA genomfördes. Vid det datum som barnet var beräknat att födas, och som hemställen avsåg, var AA alltså placerad vid häktet Visby. Dokumentation om AA:s hemställen verkar inte heller ha lämnats över till häktet Kronoberg för vidare hantering. Händelsen har fått till följd att AA:s inte har meddelats något beslut avseende permission i ärende som är mycket angeläget för honom.

Sammantaget har häktet Visby brustit i sin hantering av AA:s permissionsansökan och det inträffade är inte acceptabelt. Häktet Visby borde ha fattat beslut inom rimlig tid. Att så inte har skett har föranlett att den intagne inte har haft möjlighet att få sin sak prövad av annan instans. Kriminalvården beklagar det lidande som händelsen vållat AA. Det har inte framkommit något i ärendet som ger anledning att anta att brister föreligger på en generell nivå vid handläggningen av ärenden av det här slaget vid häktet. Bristerna vid aktuell ärendehandläggning förefaller begränsa sig till det enskilda ärendet. Den vikarierande tjänsteman, som inledningsvis felregistrerade ärendet i KVR, har i efterhand informerats om de lokala rutinerna. Regionchefen har även gett VO Gotland i uppdrag att se över introduktionen av nya medarbetare samt att påminna personalgruppen om regelverket och lokala rutiner vid hantering av hemställen från intagen.

AA kommenterade remissvaren.

Sedan den 1 januari 2020 ingår Kriminalvården i mitt ansvarsområde och jag övertog då detta ärende från chefsJO Elisabeth Rynning.

Rättslig reglering

Åklagarmyndigheten, Gotlands tingsrätt och Kriminalvården har redogjort för relevant rättslig reglering. Jag hänvisar därför dit, men kommer i det följande även beröra några andra föreskrifter och uttalanden som är av betydelse för min bedömning.

Bedömning

Inledning

AA har framfört synpunkter på domstolens bevisvärdering avseende utredningen om den brottslighet som han var häktad och därefter åtalad och dömd för. JO brukar inte uttala sig om myndigheternas bedömningar och beslut i sakfrågor och kan inte heller ändra eller upphäva en dom. Den som är missnöjd med en dom är i stället hänvisad till att överklaga den. Jag noterar att AA har använt sig av den möjligheten. Det som AA har anfört i den här delen ger därför inte anledning till några uttalanden från min sida.

Påståendet om olaga frihetsberövande

AA häktades av Gotlands tingsrätt den 11 juli 2018. Tingsrätten förordnade i samma beslut att åtal skulle väckas senast den 25 juli kl. 11.00. Enligt AA borde han till följd av tingsrättens beslut ha inställts vid tingsrätten för en omhäkningsförhandling den utsatta tiden eller försatts på fri fot kl. 11.01 samma dag. Han har gjort gällande att han varit olaga frihetsberövad under 29 timmar eftersom tingsrätten i stället höll en ny förhandling först den 26 juli kl. 16.00. De anmälda myndigheterna har uppmanats att särskilt yttra sig över vad AA anfört om att han har varit frihetsberövad utan lagstöd.

Tingsrättens förordnande om att åtal skulle väckas senast den 25 juli 2018 kl. 11.00 är klart och tydligt. Beslutet innebar inte, och kan enligt min mening inte heller ges den innebörden, att det skulle hållas en omhäkningsförhandling den angivna tidpunkten. Beslutet om åtalstid grundar sig i stället på bestämmelsen i 24 kap. 18 § första stycket rättegångsbalken, RB. Enligt den ska rätten vid beslut om häktning, om inte åtal redan har väckts, sätta ut den tid inom vilken åtal ska väckas. Tiden får inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt. Det är alltså endast detta som tingsrättens beslut den 11 juli i den här delen har behandlat.

Ett beslut om häktning gäller, med vissa undantag som inte är aktuella i detta ärende, till dess annat har beslutats. Bestämmelsen i 24 kap. 20 § första stycket 1 och 2 RB är av central betydelse i det här sammanhanget. Sålunda ska rätten omedelbart häva ett häkningsbeslut om åklagaren inte inom den tid som rätten i enlighet med den nyss nämnda bestämmelsen i 24 kap. 18 § RB bestämt, har väckt åtal eller begärt förlängning av tiden. Detsamma gäller om det inte längre finns skäl för häkningsbeslutet. Innan åtal är väckt får även åklagaren häva ett häkningsbeslut.

Regleringen i 20 § innebär inte att ett häkningsbeslut ska hävas på grund av att en omhäkningsförhandling inte har hållits. Med utgångspunkt i bestämmelsen har Högsta domstolen däremot understrukt att skyldigheten att häva ett häkningsbeslut ställer krav på rätten och, om åtal inte är väckt, åklagaren att kontrollera ett häkningsbeslut så snart det finns anledning till det och att omgående häva beslutet om häknings-skäl inte längre föreligger. Om t.ex. den brottsmisstanke som omfattas av ett häkningsbeslut inte längre är aktuell som grund för ett åtal ska följaktligen den domare som har ansvar för målet

omedelbart häva beslutet. (Se NJA 2016 s. 453, jfr NJA 2002 s. 342 och JO 1999/2000 s. 32.) I praxis har det också bedömts inte längre finnas skäl för ett häktningsbeslut när den häktade varit frihetsberövad under så lång tid att han eller hon, om verkställighet i stället hade ägt rum i enlighet med den vid respektive tidpunkt gällande reglering, skulle ha villkorligt frigivits (se bl.a. NJA 1983 s. 610, 1984 s. 559 och 1985 s. 56). Vidare kan hänsyn till proportionalitetsprincipen medföra att det vid utdragna häktningstider inte längre finns skäl för häktning, då skälen för frihetsberövandet inte längre uppväger det intrång eller men som åtgärden innebär för den enskilde (se RH 2007:8 och Högsta domstolens beslut den 19 november 2020 i mål nr Ö 5339-20). Slutligen kan t.ex. det förhållandet att en häktad person börjar verkställa ett tidigare utdömt fängelsestraff leda till att häktningsbeslutet ska hävas (se 8 § strafftidslagen [2018:1251]). En förutsättning i det sistnämnda fallet torde vara att ändamålet med frihetsberövandet kan tillgodoses genom verkställigheten (jfr Nordh, Tvångsmedel [Version 2, JUNO], s. 73 f.).

Rätten har följaktligen alltid ett ansvar för att se till att ett frihetsberövande inte pågår längre än nödvändigt. Ett beslut om häktning kan omprövas när som helst, när rätten bedömer att det finns anledning till det eller på begäran av den enskilde. Ett häktningsbeslut ska vidare omprövas efter viss tid. Det är fallet när en begäran om åtalsförlängning inkommer.

Det är klarlagt att åklagaren i det aktuella målet gav in en begäran om åtalsförlängning till Gotlands tingsrätt strax efter kl. 8 på morgonen den 25 juli 2018. Åklagaren har därmed väl inom den tid som tingsrätten hade bestämt för åtals väckande begärt förlängning av tiden. Det finns inget som tyder på att det då inte längre fanns skäl för häktningsbeslutet. Min slutsats är mot denna bakgrund att det inte har saknats lagligt stöd för frihetsberövandet av AA Han har således inte varit föremål för ett sådant olaga frihetsberövande som han gjort gällande. Det avgörande för mitt ställningstagande är att det fanns ett lagligt grundat häktningsbeslut samt att åklagaren kom in med en begäran om åtalsförlängning inom den av tingsrätten bestämda åtalstiden och att det då inte saknats häktningsskäl.

Omprövning av häktningsfrågan

Bestämmelserna om häktning utgör en del av det regelverk som medger inskränkningar i den enskildes grundlagsskyddade rätt till personlig frihet (se 2 kap. 8 § regeringsformen, RF, och artikel 5 Europakonventionen). Varken de materiella eller processuella reglerna får tolkas extensivt. Den domare som är ansvarig för ett mål med frihetsberövade har mot denna bakgrund att iaktta särskild noggrannhet vid tillämpningen av regleringen och kan t.ex. inte delegera kontrollen av att laga grund för en häktning fortfarande föreligger (se NJA 2016 s. 453).

Om den tid som rätten har satt ut för åtals väckande är otillräcklig får rätten, enligt 24 kap. 18 § andra stycket RB, medge förlängning av den. En förutsättning för detta är att förlängningen begärs före tidens utgång. Den

misstänkte eller hans eller hennes försvarare ska enligt samma lagrum om möjligt beredas tillfälle att yttra sig. Av 24 kap. 18 § tredje stycket RB framgår vidare att rätten ska, om åtal inte väcks inom två veckor, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts, med högst två veckors mellanrum hålla en ny förhandling i häktningsfrågan och därvid särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. Om det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning är uppenbart att förhandling inom nu angiven tid skulle vara utan betydelse, får rätten bestämma längre tids mellanrum. Enligt min mening kan bestämmelsen i 24 kap. 18 § tredje stycket RB ses som en handlingsregel för rättens kontinuerliga kontroll av häktningsfrågan. Kontrollen är även av grundläggande betydelse för den enskildes rättssäkerhet, eftersom en person inte ska vara häktad längre än vad som är oundgängligen nödvändigt (se 24 kap. 20 § RB och t.ex. JK dnr 2103-18-2.4).

Förhandling i häktningsfrågan ska som regel hållas med två veckors mellanrum oavsett om fristen överskrids redan från början genom ett beslut om mer än två veckors åtalstid eller om det sker därefter genom förlängning av åtalstiden (se prop. 1986/87:112 s. 54). Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 1997 s. 368 framhållit att det redan av lagtexten framgår att förutsättningarna för att bestämma längre tids mellanrum än två veckor mellan häktningsförhandlingarna är mycket begränsade. Domstolen underströk vidare att betydelsen av att rätten kontrollerar att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskålen kvarstår ökar allt eftersom tiden går. Detta gäller enligt domstolen särskilt när den misstänkte har yrkat att förhandling ska hållas.

Vid omhäktningsförhandlingen ska domstolen pröva dels om de omständigheter som motiverat häktningen fortfarande föreligger, dels om det i förekommande fall fortfarande finns skäl att låta åklagaren besluta om restriktioner. Rätten har således att pröva om förutsättningarna för en fortsatt häktning är uppfyllda och dessutom om utredningen bedrivs med den skyndsamhet som krävs. JO har uttalat att en förhandling kan anses vara uppenbart utan betydelse enbart när beslutsunderlaget är sådant att rätten kan göra en bedömning på handlingarna i samtliga nu berörda avseenden (se JO 2005/06 s. 38). Mål om grova våldsbrott där åtalet är beroende av teknisk utredning har i förarbetena nämnts som exempel på när rätten kan fatta beslut i häktningsfrågan utan att pröva den vid en omhäktningsförhandling (a. prop. s. 78). Det kan också vara fallet om den misstänkte uttryckligen förklarat att han eller hon avstår från förhandling (se Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde uppl., s. 325).

Även om utgångspunkten alltså är att en omhäktningsförhandling ska hållas med högst fjorton dagars mellanrum kan förhållandena i ett enskilt fall medföra svårigheter vid planeringen av att sätta ut en sådan förhandling. Åklagaren eller den offentlige försvararen kan ha förhinder, t.ex. på grund av något annat tjänsteåtagande eller sjukdom, att närvara under den dag som omhäktningsförhandlingen senast borde äga rum. Visserligen kan det då finnas anledning för rätten att undersöka om det är möjligt att en annan åklagare eller försvarare åtar

sig förhandlingen. Rätten har dock också att beakta syftet med en omhåkningsförhandling och risken för att sådana parter eller partsföreträdare inte har tillräcklig kunskap om förundersökningen och utredningsläget. Ett uppdrag som offentlig försvarare är dessutom personligt. Det kan vid en tingsrätt även finnas ett stort antal pågående mål eller flera mål med många misstänkta där tiden för väckande av åtal går ut i stort sett samtidigt och prövningen av begärd förlängning sammanfaller. Enligt min mening bör vidare den misstänkte eller försvararen som utgångspunkt alltid ges tillfälle att yttra sig över åklagarens framställning (jfr 24 kap. 18 § andra stycket RB). Samtidigt som frågan om förlängning ska behandlas med skyndsamhet (se bl.a. JO 1986/87 s. 24) måste såväl de som rätten ha ett visst och med hänsyn till omständigheterna skäligt rådrum att ta ställning till begäran. Den misstänktes inställning till ytterligare åtalstid och till behovet av en omhåkningsförhandling måste förstas tillmätas betydelse, särskilt om han eller hon påkallar förhandling (se bl.a. tidigare nämnda NJA 1997 s. 368 och JO 2005/06 s. 38, jfr Lindberg a.a., s. 325).

För att säkerställa att en omhåkningsförhandling så långt möjligt kan hållas inom tvåveckorsfristen är det angeläget att åklagaren, om han eller hon bedömer att det krävs ytterligare tid för åtals väckande, kommer in med en begäran om förlängning till rätten med så god framförhållning som möjligt och i samband med detta utförligt redovisar skälen för framställningen om förlängning (jfr Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. [JUNO], kommentaren till 24 kap. 18 § RB och Lindberg, a. a. s. 319). Av samma skäl bör rätten därefter sätta en kortare frist inom vilken den misstänkte eller försvararen bereds tillfälle att yttra sig. Som jag tidigare understrukit har rätten ett ansvar för att se till att ett frihetsberövande inte pågår längre än nödvändigt. En domstol måste sålunda ta eventuella omhåkningsförhandlingar i beaktande vid utformningen av organisationen och planeringen av arbetet. I det enskilda fallet ska vidare den domare som är ansvarig för målet kontrollera åklagarens begäran om åtalsförlängning så snart den kommer in till domstolen.

Om domstolen kommer fram till att det inte finns någon praktisk möjlighet att genomföra en omhåkningsförhandling inom tvåveckorsfristen, ska förhandlingen givetvis hållas skyndsamt därefter. Jag anser att den då i princip bör genomföras nästföljande vardag. Kommer framställningen in en fredag framstår den rutin som Gotlands tingsrätt tillämpar i det avseendet som lämplig. Det krävs enligt min mening inte något formellt beslut om förlängning av åtalstiden för det fall förhandlingen genomförs kort efter fristens utgång. När en omhåkningsförhandling inte kan hållas inom den föreskrivna tiden bör dock rättens överväganden och åtgärder i fråga om utsättningsförsök dokumenteras, om de inte framgår av akten i övrigt (se 5 § förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol). Skulle den häktade uttryckligen begära att utan avvaktan på en omhåkningsförhandling omedelbart bli försatt på fri fot har rätten att ta ställning till detta, och med hänsyn till omständigheterna avgöra om frågan ska prövas genast eller om den kan anstå till den utsatta förhandlingen.

Som framgått gav åklagaren tidigt under morgonen den 25 juli 2018 in en begäran om åtalsförlängning till tingsrätten. I framställningen redogjorde han relativt utförligt för utredningsläget, dvs. vilka åtgärder som hade vidtagits och vilka som återstod samt när i tiden en viss åtgärd kunde förväntas bli genomförd. Vidare redovisade han sin bedömning beträffande misstankegraden och varför de särskilda häktningsskälerna fortfarande förelåg. Åklagaren anförde också att han ansåg att en förhandling i frågan var obehövlig och att han, om förhandling skulle hållas, var förhindrad att närvara samma dag då han skulle delta vid en heldagsförhandling men att han var tillgänglig för förhandling dagen därpå, den 26 juli.

Jag anser att åklagarens framställning gav en inblick i både vidtagna och planerade åtgärder samt hur förundersökningen bedrevs. Beslutsunderlaget var därmed i och för sig sådant att rätten kunde göra en bedömning på handlingarna i samtliga avseenden som behövdes för att pröva häktningsfrågan. Det var emellertid den första framställningen om åtalsförlängning och någon omhäktningförhandling hade ännu inte hållits. Förundersökningen hade således pågått endast en kortare tid. Den misstänktes inställning till åklagarens begäran skulle inhämtas. Sedan begäran kommunicerats med den misstänkte anförde den offentlige försvararen att AA begärde omhäktningförhandling, eftersom han yrkade ”att försättas på fri fot, för det fall inte tingsrätten på handlingarna kan besluta om detta”. Yttrandet kom in till tingsrätten samma dag kl. 12.20. Jag saknar mot bakgrund av innehållet i den misstänktes yttrande anledning att ha några synpunkter på att tingsrätten inte genom särskilt beslut omedelbart omprövade häktningsfrågan.

Tingsrätten kallade därefter parterna till omhäktningförhandling till, enligt protokollet från förhandlingen, kl. 14.00 den 26 juli 2018. Det framgår inte av tingsrättens elektroniska akt vilka överväganden som gjordes när tidpunkten bestämdes. Det är alltså oklart om tingsrätten helt uttömde möjligheterna att hålla omhäktningförhandlingen inom tvåveckorsfristen. Jag noterar att tingsrätten i beslutet den 26 juli, som innebar att AA skulle vara fortsatt häktad, förordnade att åtal skulle vara väckt senast den 8 augusti kl. 11.00. Tingsrätten bestämde följaktligen den nya tiden för väckande av åtal till två veckor från den 25 juli, vilket enligt min mening är korrekt och torde vara praxis.

Sammanfattningsvis anser jag att det inte finns någon grund att rikta kritik mot Åklagarmyndigheten och det som har kommit fram ger mig inte tillräcklig anledning att kritisera Gotlands tingsrätt.

AA har i den här delen också klagat på Kriminalvårdens agerande. Jag vill därför redogöra för följande.

När en person tas in i häkte ska grunden för frihetsberövandet kontrolleras. Det framgår av 1 kap. 8 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte, FARK Häkte. Enligt de allmänna råden till föreskriften kvarstår behovet att kontrollera grunden för ett frihetsberövande även efter att

en person har tagits in i häkte. Uppstår tveksamhet om huruvida den intagne får hållas fortsatt frihetsberövad, behöver förundersökningsledaren eller domstolen genast kontaktas. Sådan tveksamhet kan t.ex. föreligga om tidsfristen för att ompröva ett frihetsberövande har passerat, utan att Kriminalvården fått någon information om hur processen fortskrider. Av 5 § förordningen (1990:893) om underrättelse om dom i vissa brottmål m.m. följer slutligen att en domstol eller en åklagare som upphäver t.ex. ett häktningsbeslut, genast ska underrätta den myndighet som svarar för förvaringen av den frihetsberövade.

Inget i utredningen ger mig skäl anta annat än att häktet Visby handlat i enlighet med de föreskrifter som gäller. Och uppenbarligen hade häktet fått uppgift om åklagarens begäran om åtalsförlängning. Det finns alltså ingen grund att rikta kritik mot häktet i denna del.

Hanteringen av en ansökan om permission

AA ansökte om permission hos häktet Visby för att få närvara vid sin hustrus förlossning som var planerad till den 30 oktober 2018. Enligt Kriminalvården lämnade AA sin hemställan till häktespersonalen den 19 september. Utredningen visar emellertid att hans begäran aldrig behandlades, förmodligen på grund av att den felregistrerades och aldrig nådde kriminalvårdsinspektören som fattar den typen av beslut. Såvitt framkommit närvarade inte AA vid förlossningen.

Häktets bristfälliga hantering har medfört att AA inte haft möjlighet att få sin permissionsansökan, som uppenbarligen gällde en angelägenhet av stor betydelse för honom, prövad. Det inträffade är naturligtvis oacceptabelt och häktet förtjänar kritik för detta. Jag noterar dock att Kriminalvården har vidtagit utbildningsåtgärder för personalen efter händelsen.

Övrigt

Det AA i övrigt har framfört ger inte anledning till några uttalanden från min sida.

Ärendet avslutas.